

Väestö- ja työvoimakehityksen taloudellisista vaikutuksista 1990-luvulla*

PERTTI SORSA

1. Työttömyys ja talouden potentiaali

Lauri Korpelainen jaotteli artikkelissaan *Työvoimakatsauksessa* (2/87) varsin hyvin työttömyyden eri kategorioihin vuonna 1986. Koko 140 000 henkilön keskimääräisestä työttömyydestä oli hänen mukaansa 40 000 kitka- ja rakennetyöttömyyttä, 10 000 suhdannetyöttömyyttä, samoin 10 000 keskimäärin kausityöttömyyttä, jolloin jäännökseksi jäi 80 000 henkilön suuruinen ns. kasvukuilutyöttömyys. Jälkimmäinen edusti siis edeltäneen kymmenen vuoden aikana talouden potentiaaliin nähden liian hitaan taloudellisen kasvun synnyttämää vajaatyöllisyyttä. Korpelainen argumentoi artikkelissaan lisäksi, että kasvukuilutyöttömyys on itse asiassa muuttunut potentiaalliseksi rakennetyöttömyydeksi eli että yleisellä kysyntällä elvyttävällä politiikalla sitä ei ole mahdollista suuresti vähentää ilman inflaatio- ja vaihtotaseongelmien syntymistä.

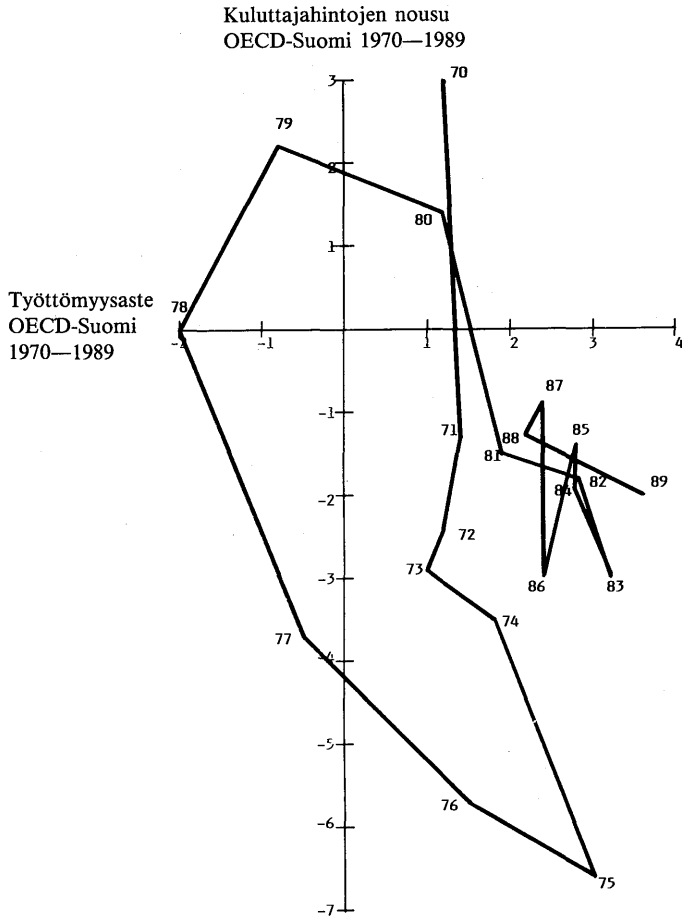
Mikä oli tilanne vuonna 1989? Työttömyys oli alentunut keskimäärin 88 000 henkilöön. Jos lähdetään siitä, että suhdannetyöttömyyttä ei esiintynyt lainkaan ja oletetaan muiden työttömyyslajien pysyneen ennallaan, niin saadaan residuaaliksi eli kasvukuilutyöttömyydeksi 38 000 henkilöä. Kolmessa vuodessa on siis yli puolet kasvukuilutyöttömyydestä poistunut vahvan talouskasvun ansiosta. Mahdollista tietenkin on, että osa vähenemisestä koituu rakennetyöttömyyden osalle lä-

hinnä työllisyyslain ansiosta helpottuneen pitkäaikaistyöttömyyden vuoksi.

Toisaalta myös kansantalouden tasapainotomuudet ovat nousseet pinnalle hintojen nousun kiihtymisen ja vaihtotaseen heikkenemisen muodossa. Tämä puhuisi sen puolesta, että nykyisillä kansantalouden rakenteilla ja käyttäytymismalleilla ei ole juurikaan mahdollisuuksia pienempiin työttömyyslukuihin. Korpelaisen argumentaatio pitäisi siis pitkälti paikkansa.

Mielenkiintoista on myös yrittää arvioida, miten inflaatorajoitteinen työttömyysaste (NAIRU) on kehittynyt viime vuosina ja miten todellinen työttömyysaste asettuu sen suhteen. Pehkosen esittämiä laskelmia *Kansantaloudellisessa Aikakauskirjassa* (3/85) voidaan käyttää jonkinlaisena arviointikriteerinä. Hänhän estimoi NAIRU:n kansantalouden tuottavuus- ja vaihtosuhtekehityksestä käsin päätyen siihen, että tällainen tasapainorajoitteinen täystyöllisyyttä vastaava työttömyysaste olisi ollut vuosina 1975—1982 3,9 prosenttia. Jos lähdetään Pehkosen parametrisarvoista ja otetaan huomioon päättyneellä vuosikymmenellä parantunut vaihtosuhte sekä varsin hyvä tuottavuuden kohoaminen, saadaan vuosien 1983—1989 NAIRU:ksi vain 2,6 prosenttia. Kun tuon kauden tosiasiallinen työttömyysaste oli selvästi korkeampi eli 4,5 prosenttia, niin tästäkin voisi päätellä talouden toimineen potentiaaliaan heikommin. Tietenkin on aiheellista korostaa Pehkosen mallin parametriestimaattien epävarmuutta. Voi-

* Kansantaloudellisen yhdistyksen vuosikokouksessa 13. 2. 1990 pidetty esitelämä.

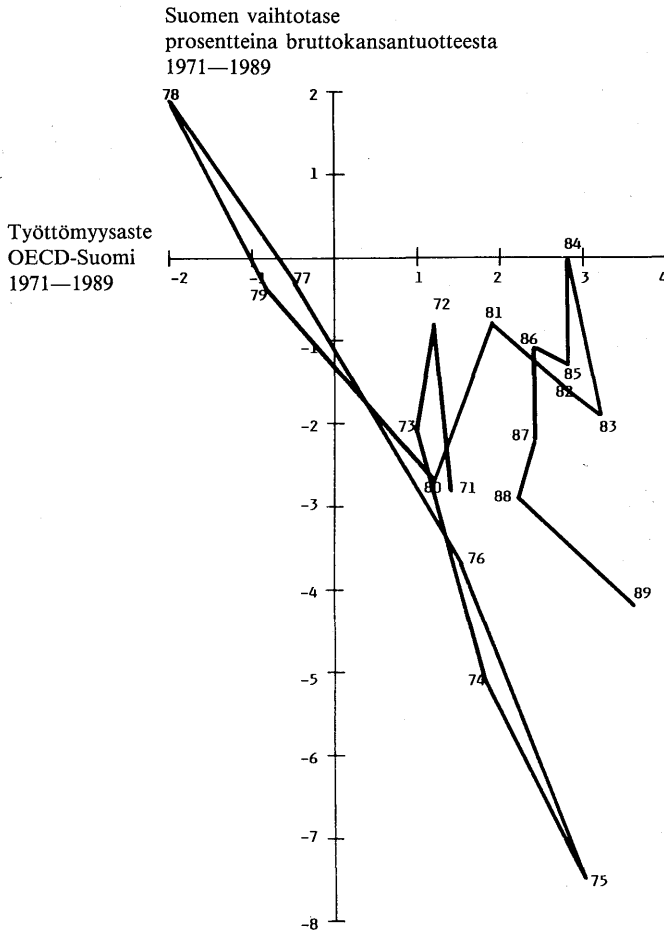

Kuvio 1. Suomen taloudellinen suoriutumiskyky v. 1970—1989 suhteellisten työttömyys- ja inflaatioasteiden valossa.

taneen kuitenkin ainakin jossakin määrin perustellusti argumentoida, että työttömyyden merkittävä aleneminen 1980-luvun jälkipuoliskolla on ollut paljolti vaihtosuhteen paranemisen ansiota ja siten ohimenevää (?) luonteeltaan — ainakin riski tähän suuntaan on olemassa.

Molemmat esille ottamani näkökulmat viime vuosien positiiviseen työllisyyskehitykseen jättävät näin ollen suuhun karvaan jälkimaun. Työllisyyden paraneminen on ollut tilapäistä; työttömyyden kestävä, rakenteellista alenemista ei ole saatu aikaan. On kuitenkin esitettävissä rohkaisevampiakin arvioita. Kun verrataan Suomen työttömyysastetta ja inflaatiota OECD:n keskimääräisiin, nähdään työt-

tömyyden alentamisen onnistuneen 1980-luvulla selvästi edullisemmin kuin edellisellä vuosikymmenellä (kuvio 1). Toisin sanoen verrattuna 1970-lukuun Suomen inflaatio on ollut lähempänä teollisuusmaiden yleistä tasoa siitä huolimatta että Suomen työllisyystilanne on poikennut entistä enemmän edukseen OECD:n yleiskuvasta. Samansuuntaisia johtopäätöksiä voidaan vetää vaihtotasealijäämän osalta: yhtä suuret tai suuremmatkin positiiviset työllisyystilanne-erot OECD-maihin on saatu aikaan pienemmillä vaihtotasevajeilla kuin notorisella 1970-luvulla (kuvio 2). Toisaalta se vuosikymmen on ollut ehkä mustimpia lukuja maamme taloudellisten epätasapainojen historiassa, joten kiistatta tapahtuneelle

Kuvio 2. Suomen taloudellinen suoriutumiskyky v. 1971—1989 suhteellisen työttömyysasteen ja vaihtotasejäämän valossa.

»trade off'in» paranemiselle ei pitäisi osoittaa liiallista hymistystä.

Millä eväillä ja opeilla sitten suuntaudumme huikaisevan jännittävänä — tuskin pelottavana — avautuvalle 1990-luvulle? Oma kojoava arvioni päättyneestä 1980-luvusta on, että Suomessa edettiin oikeansuuntaisesti kestävän täydytysoilyyden saavuttamisen tiellä — se pitää säilyttää talouspolitiikan päätavoitteena — mutta päästiin vasta puolitiehen. Vuosikymmenen lopulla saavutettu 3,5 prosentin työttömyysaste on epävarmalla pohjalta. Sen vakiinnuttaminen ja edelleen alentaminen ovat mahdollisia, mutta talouden toimivuuden, sen rakenteiden ja käyttäytymissäntöjen, on yhä parannuttava 1990-luvulla.

2. Väestö- ja työvoimatrendit 1990-luvulla

Tämän vuosituhannen viimeistä ajallista prosenttia näyttävät leimaavan niin suuret muutokset, että tapahtumarikkaukseltaan jakso varmasti tulee ylittämään yhden prosentin aikaosuutensa. Ulkoinen taloudellinen toimintaympäristö muuttuu mullistavasti ja peruuttamattomasti Euroopan taloudellisen integraatiokehityksen ja Itä-Euroopan markkinatalousvallankumouksen seurauksena, vain pari esimerkkiä mainitakseni.

Kotipiirissäkin riittää taloudellisia reunaehdotja muuttavia kehityskulkuja, joista syvävaikutteisoin on todennäköisesti vuosikymmenen väestökehitys ja sen seurauksena tapahtuvat

muutokset tarpeissa, työvoimassa ja taloudellisessa käyttäytymisessä.

Työvoimaministeriössä laadittiin vajaa kolme vuotta sitten työvoiman tarjonta- ja kysyntäarvio vuosille 1987—2000. Vaikka arvioiden kolme ensimmäistä vuotta näyttäsivät toteutuvan varsin hyvin työvoiman kokonaistarjonnan tasolla, niin eräiden osatekijöiden arvioissa on jo näin lyhyellä aikavälillä tullut esiin virheitä. Erimerkkisinä ne ovat kuitenkin kumonnet toistensa vaikutuksia. Esimerkiksi vanhempien ikäluokkien työhönohallitustumisasteen tipahtamisen jyrkkyyttä varhaiseläkkeiden voimaantumisen yhteydessä ei onnistuttu ennakoimaan mutta toisaalta nuorten työhönohallituminen on yllättäen nousut parina viime vuotena todennäköisesti hyvän työvoiman kysynnän takia. Odottamattoman pitkän ja vahvan taloudellisen kasvun johdosta työttömyys laski jo vuonna 1989 sen tason alapuolelle, joka tasaisella 3 prosentin talouskasvulla arvioitiin saavutettavan vasta 1990-luvun puolivälissä. Tässä mielessä voidaan sanoa, että viimeaikainen työvoimapolitiikan yleisyys on tullut yllätyksenä työvoimaviranomaisille, mutta tuskin yksin heille.

Muun muassa näistä ennakoimattomista kehityskuluista johtuen työministeriö asetti viime syksynä työryhmän laatimaan uudet arviot alkaneen vuosikymmenen työvoiman tarjonnasta ja kysynnästä aloittain ja ammattitaitain, työvoimapolitiikan sekä ennakoitun työvoimakehityksen implikaatioista työvoimapolitiikalle ja muille yhteiskuntapolitiikan haaroille. Työn väliraportti valmistuu maaliskuun lopulla ja loppumietintö syksyllä 1991. Uusia täsmällisiä työvoima-arvioita ei siten vielä ole käytettävissä, mutta työryhmä on kuitenkin jäsentänyt ne eri tekijät, joilla on suurempaa merkitystä työvoimakehityksen kannalta tulevina vuosina. Nojaudun näiltä osin työryhmän toistaiseksi julkistamattomaan aineistoon.

Runsaan kahden vuoden takaisessa selvityksessä arvioitiin, että työvoiman tarjonta lisääntyisi 1990-luvulla 40 000 henkilöllä. Se on vain kolmasosa edellisen vuosikymmenen lisäyksestä. Vaikka tämä tarjonta-arvio pysyi-

si uusissa laskelmissa ennallaan, niin johtopäätökset työvoimatilanteen osalta muuttuivat varsin radikaalisti, jos käytettäisiin samaa kaavamaista 3 prosentin taloudellisen kasvun skenaariota. Tämä siitä syystä, että jo nyt on saavutettu selvästi parempi työvoiman kysynnän ja tarjonnan tasapaino kuin se, jonka em. kasvulla ennustettiin ajoittuvan vasta vuodelle 1995. Samoilla taloudellisilla reunaehdoilla työvoiman riittävydestä tulisi toisin sanoen paljon suurempi ongelma 1990-luvulla kuin vajaa kolme vuotta sitten osattiin ennakoita. Tietenkin on mahdollista, että talouden kasvu jää lähivuosina tasapainottomuuksista johtuen niin alhaiseksi, että johtopäätöksien muuttamiseen ei ole tarvetta. Työvoimatilanteen kehitysarvioissa olisi kuitenkin yhdeksi päävaihtoehdoksi välttämättä otettava vaikeutuvan työvoiman saannin skenaario.

Oikeastaan päinvastaiseen kehitykseen johtavia tekijöitä olisi vain Suomen taloudellisen kehityksen jääminen kovin heikoksi alkaneen vuosikymmenen alkupuoliskolla siitä seuraavine työvoiman kysynnän taantumisineen. Tuotannon keskikasvun olisi tällöin jäätävä selvästi alle 2 prosentin. Sitä ei tietenkään voida sulkea pois mahdollisuuksien joukosta, mutta se ei sittenkään liene todennäköisin vaihtoehto ottaen huomioon muun muassa aiemmin esittämäni näkökohdat Suomen taloudellisen suoritusvoiman suhteellisesta kohentumisesta. Lienee myös niin, että työttömyyden hoitoon meillä on valmiuksia ja sosiaalisia »turvaverkkoja», mutta työvoimapolitiikan varalle keinovalikoima on puutteellinen sekä osin miettimättä ja testaamatta. Siksi siihen olisi vakavasti paneuduttava 1990-luvun työvoimapolitiittisessa ja talouspoliittisessa ja yleensä yhteiskunnallisessa strategiasuunnittelussa.

Lisäksi on joukko uhkatekijöitä, jotka voivat pienentää työvoiman tarjontaa vielä enemmän kuin työvoimaministeriön työryhmä vuonna 1987 arvioi. Kun yksilöllistä varhaiseläkettä valmisteltiin vuonna 1985, ennakointiin eläkkeensaajien lukumääräksi 9 000 henkilöä. Viime marraskuussa heitä oli kuitenkin jo 29 000. Myös viime heinäkuussa voimaan tulleen julkisen sektorin varhaiseläke-

järjestelmän suosio ylitti kaikki ennakoarvioit.

Aiemmissa työvoiman tarjonta-arvioissa on otaksuttu, että ns. suuret ikäluokat, jotka varttuvat varhaiseläkeikään tämän vuosikymmenen lopulla ja seuraavan alussa, eivät käyttäisi ennen aikaista eläköitysmahdollisuutta yhtä paljon hyväksi kuin heitä edeltäneet ikäluokat. Tämä oletamus perustuu havaintoon, että suurten ikäluokkien työhönosallistumisaste oli myös aiemmissa elämänkaarivaiheissa korkeampi. Se on tietenkin vain oletus. Jos se pettää ja suuret ikäluokat käyttävät mahdollisuutta jäädä varhaiseläkkeille suunnilleen samassa määrin hyväkseen kuin aiemmatkin ikäryhmät, niin työvoiman ulkopuolelle siirryttäisiin varsin sankoin joukoin ensi vuosikymmenen vaihteen molemmin puolin. Esimerkiksi omistusasuntovarallisuus lisääntynee tuntuvasti 1990-luvulla osin juuri suurten ikäluokkien elämänkaareen liittyen, mikä voi hyvinkin madaltaa kynnystä siirtyä varhaiseläkkeelle.

Epävarmuutta tarjontanäkymiin tuovat myös pienten lasten vanhempien uudet hoitovapaaajärjestelyt ja omaehtoisten aikuisopintomahdollisuuksien paraneminen. Ne ovat perusteltuja uudistuksia, mutta ne voivat myös odottamatta supistaa työvoiman tarjontaa ja kärjistää työvoimapulaa. Ruotsin mallin mukainen »vauva-aalto» ei ole aivan mahdoton Suomessakaan lähivuosina. Tämä iloinen asia parantaisi työvoimatilannetta 20—30 vuoden tähtäyksellä, mutta 1990-luvulla se vähentäisi työvoiman tarjontaa vanhempainlomien kautta ja kiristäisi työvoimatilannetta myös päivähoitohenkilöstön lisätarpeen takia.

On siis moniaita varteenotettavia tekijöitä, joiden vaikutuksesta työvoiman tarjonta voi jäädä erittäin vaatimattomaksi alkaneella vuosikymmenellä. Tässä yhteydessä kannattaa viitata myös OECD:n sihteeristön¹ laskelmiin jäsenmaiden työvoiman tarjonnan kehityksestä. Ne ovat perin kaavamaisia miesten ja naisten ikäryhmittäisten työhönosallistumis-

teitten muutoksiin perustuvia skenaarioita, mutta antavat paljon ajattelemisen aihetta. OECD:n mukaan työvoiman tarjonta supistuisi vuosina 1990—2020 kaikissa jäsenmaissa Turkkiä lukuunottamatta ja työvoiman väheneminen olisi jyrkintä Suomessa.

Työvoiman kysynnän ja tarjonnan kohtaamisessa näyttäisi myös olevan entistä suurempia pulmia tällä vuosikymmenellä. Naisten työvoiman tarjonnan lisäys on jäämässä jopa pienemmäksi kuin miesten, mutta toisaalta naisvoittoisten yksityisten mutta etenkin kunnallisten palvelujen kasvupaineet ovat suuret. Kuntien henkilöstöstä naisten osuus on lähes 75 prosenttia. Jos kuntien työllisyys lisääntyisi yli 100 000 henkilöllä vuoteen 2000 mennessä kuten on esitetty, niin jo yksin tästä syystä naistyövoiman kysyntä-tarjontatilanne muodostuisi erittäin tasapainottomaksi.

Väestön ja työvoiman selvä ikääntyminen 1990-luvulla suurten ikäluokkien elämänkaareen liittyen on niin ikään sellainen kehityspiirre, jolla on todennäköisesti suuria vaikutuksia työmarkkinoille ja taloudelliseen käyttäytymiseen yleisemminkin. *Tor Eriksson* ja *Tuire Santamäki* ovat selvityksissään päätyneet sellaisiin tuloksiin, että vastoin yleistä käsitystä rakennemuutos ei 1980-luvulla ollut mitenkään erikoisen nopeaa eikä ainakaan nopeutunut eivätkä myöskään työmarkkinat jäykistyneet esimerkiksi alueellisella tai ammatillisella liikkuvuudella mitattuina. Entistä vanhempi työvoima alkaneella vuosikymmenellä synnyttää sen sijaan ilmeisen vaaran työmarkkinoiden jäykistymisestä mihin ei olisi varaa, koska työvoiman tarjonnan niukentuminen asettaa erityisen suuria vaatimuksia työmarkkinoiden toimivuudelle.

Talouden kokonaiskehitykseen vaikuttavissa ulkoisissa ja sisäisissä ympäristötekijöissä on siis odotettavissa tuntuja muutoksia tällä vuosikymmenellä. Ulkoiseen ympäristöön emme paljon voi itse vaikuttaa. Sen sijaan sisäisiä muospaineita on mahdollista hallita niin, että talous ja yhteiskunta sopeutuvat mahdollisimman hyvin ulkoisten olosuhteitten muutoksiin. Niin julkisen vallan kuin yritystenkin strategisissa suunnittelussa olisi tärkeää varautua työvoiman tarjonnan riittämät-

¹ OECD: »Conference of National Experts on Demographic Influences on the Labour Market 1990 to 2020 7.—8. 12. 1989».

tömyyteen ja vaaraan työmarkkinoiden jäykistymisestä.

3. 1990-luvun väestö- ja työvoimakehityksen taloudellisista vaikutuksista ja politiikkavalinnoista

Varautumista työvoimapulaan ja työmarkkinoiden jäykistymiseen on pidettävä tärkeänä sen vuoksi, että näistä tekijöistä aiheutuvat inflaatio- ja vaihtotaseen alijäämpaineet ovat jo nyt muodostuneet liian suuriksi ja estävät työttömyyden alentamisen nykytasolta. Seuraavassa pohdiskellaan, minkälaisia politiikkaratkaisuja tarvittaisiin työmarkkinoiden toimivuuden varmistamiseksi tulevina vuosina.

Työvoimapolitiikan olisi painotettava ensisijaisesti työmarkkinoiden toimivuuden turvaamiseen tähtäävälle toimintalinjalle. Työnvälityksellä, ammatinvalinnanohjauksella ja aikuiskoulutuksella olisi voitava tehokkaasti edistää työvoiman optimaalista allokaatiota, mikä edellyttää työpaikan vaihtajien palveluiden kehittämistä työvoimatoimistoissa. Vaatimukset kasvavat sen suhteen, mihin taloudellisiin toimintoihin niukentuvaa työvoimavarantoa käytetään.

Työtehtävien ja ammattien kapea-alaisuus on todettu yhdeksi merkittäväksi työvoiman liikkuvuutta haitanneeksi tekijäksi sekä Suomessa että muissa maissa. Tehtävänimikkeiden ja ammattien avartaminen olisi tämän vuoksi hyvin suotavaa. Moniala-ammatti lieene tulevaisuuden kehityssuunta, mutta monenlaisia käytännön esteitä ja ennakkoluuloja on voitettavana. Esimerkiksi valtion ja kuntien pätevyysvaatimukset ovat monissa tapauksissa erityisen rajoittavia ammatillisen liikkuvuuden näkökulmasta tarkastellen. Ammatillitoissa on myös esiintynyt tarpeetonta reviirijattelua, joka on muun muassa hankaloittanut työttömien kouluttamista työvoimapula-aloille.

Työtehtävät jakautuvat edelleen kovin yksipuolisesti mies- ja naisammatteihin. Tiukan sukupuolijaon murtuminen parantaisi selvästi työmarkkinoiden toimivuutta.

OECD:n asiantuntijaryhmän raportissa vuodelta 1985 (*Dahrendorfin raportti*) paino-

tetaan voimakkaasti *koulutuksen* roolia liikkuvuuden edistäjänä. Raportissa alleviivataan laajan koulutuksen merkitystä kapea-alaisuuden sijasta perusopetuksessa mukaanlukien ammattikoulut sekä jatkuvan aikuiskoulutuksen välttämättömyyttä. Näihin johtopäätöksiin voidaan hyvin yhtyä ja toivottavasti ne otetaan riittävästi huomioon meilläkin koulutusta uudistettaessa. Viime talven tulopoliittinen kokonaisratkaisu sisälsi hyvin tervetulleita avauksia aikuiskoulutuksen puolelle, jotka varmasti auttavat osaltaan alkaneen vuosikymmenen työmarkkinoiden ongelmien ratkaisemisessa.

Muuttuva työvoimatilanne edellyttää, että *vuokra-asuntokannan* voimaperäinen kasvataminen otetaan asuntopolitiikan johtotähdiksi tällä vuosikymmenellä. Tärkeää olisi päästä eroon asuntopoliittisten asioiden alistamisesta valtiontaloudelliseksi kysymyksiiksi. Vuokrasäännöstelyn purkaminen on aloitettu ja se tulisi viedä loppuun.

Työvoiman liikkuvuus yksityisen ja julkisen sektorin välillä on ollut varsin vähäistä, mikä on paljolti johtunut eriytyneistä *palkkaus-, eläke- ja työaikajärjestelmistä*. Viime vuosina niissä on tapahtunut lähentymistä, mutta esimerkiksi eläkesäännöissä on vielä melkoisia eroja. Liikkuvuuden kannalta olisi järkevää pyrkiä harmonisoimaan eläkkeen määräytymistä ja tasoa koskevat säädökset eri eläkejärjestelmissä. Palveluvuodet olisi voitava laskea eläkkeeseen oikeuttaviksi eri järjestelmissä riippumatta siitä onko ne ansaittu yksityisen tai julkisen työnantajan tehtävissä.

Marginaaliveroasteiden alentaminen on yksi keino, jolla voidaan edistää työpanoksen tarjontaa.

Työssäkäyntiä helpottavia *työelämän uudistuksia* on Suomessa pidettävä erityisen tärkeinä, koska »uloslyönnit» työelämästä ovat tuntuvasti kalvaneet työvoimaa ja työntekijäkunnan ikääntyminen saattaa jopa kiihdyttää epäedullista kehitystä. Erään laskelman mukaan kaikista OECD-maista Suomessa tehdään eniten ansiotyötä per capita, kun vertailussa otetaan huomioon työhönsallistumisasteet, osa-aikatyöllisten määrät ja todelliset vuosityöajat. Vain Japani nousisi suunnilleen

Suomen rinnalle. Tämä seikka korostaa sinänsä työssä viihtyvyyttä parantavien toimien suurta merkitystä suomalaisille. Se saattaa kuitenkin merkitä myös jatkuvia paineita työajan lyhentämiseen, mikä työvoiman tarjonnan kannalta olisi ongelmallista. Suoraviivaisia työajan lyhennyksiä parempia vaihtoehtoja ainakin työvoimamarkkinoiden tasapainoisuutta kriteerinä pitäen olisivat mahdollisimman paljon työntekijöiden yksilöllisiä tarpeita tyydyttävät joustavat työajat ja työajalla tapahtuvan varhaiskuntoutuksen käyttöönotto. Sapattivapaa voisi tarjota sekä työvoimapolitiittisia että yksilöllisiä tarpeita tyydyttäviä ratkaisuja.

Oliko Ruotsissa keväällä 1990 syntynyt vakava *työmarkkinapoliittinen tilanne* enne siitä, millaiseksi Suomessakin asioiden hoito voi muodostua 1990-luvulla? Miten Suomessa pitäisi varautua siihen, ettei kiristynyt työvoiman saanti vie maata inflaatio- ja vaihtotasevajekierteeseen?

Ruotsista on saatu paljon oppia ja kokemuksia mutta kaikkia ratkaisuja ei varmaankaan tulisi pyrkiä kopioimaan lännestä. Ruotsissahan on esiintynyt jonkin verran kritiikkiä mainetta niittänyttä aktiivista työvoimapolitiikkaa kohtaan. Esimerkiksi *Rydenfelt (Ekonomisk Debatt 7/89)* katsoo, että työmarkkinapoliittisin toimin on luotu aivan liian laaja sekundäärinen työllisyys epätarkoituksenmukaisissa ja vähän työmotivaatiota synnyttävissä työtehtävissä sekä työllisyyskoulutuksessa, mistä aito, taloutta eteenpäin vievä primääri-työllisyys on kärsinyt. Rydenfeltin mukaan työvoimapula ja siitä seuranneet talouden tasapainottomuudet ovat paljolti harjoitetun työvoimapolitiikan syytä, jolla työttömyys on vain lakaistu maton alle keinolla millä hyvänsä.

Vaikka tällaiseen kritiikkiin liittyy epäilemättä poliittista tarkoitushakuisuutta, niin uskoisin siinä olevan aineksia myös vakavaan pohdiskeluun. Aktiivisella työpolitiikalla on voitava tehokkaasti edistää nimenomaan primääri-työllisyyttä mukaan luettuna välttämättömät julkiset palvelut, mutta julkisen sektorin keinotekoisessa paisuttamisessa työllisyyden edistämisen nimissä pitäisi olla erittäin va-

rovainen. Ripeää tuottavuuden kohoamista olisi varjeltava kuin silmäterää alkaneella vuosikymmenellä.

Työvoimapolitiittisten näkymien perusteella katsoisin, että *talouspolitiikan* yleislinjan olisi 1990-luvulla oltava olennaisesti kireämpi kuin päättäneellä runsaan työvoiman tarjonnan ajanjaksolla. Finanssipolitiikassa kireys olisi saatava aikaan menojen kasvun lähes täydellisen pysäyttämisen kautta ja etenkin kuntien henkilöstön kasvun olisi jyrkästi hidastuttava. *Teemu Hiltusen* ehdotus kuntien valtion-apujärjestelmän uudistamiseksi on tältä kannalta katsoen hyvin perusteltu. Finanssipolitiikassa on opittu ottamaan huomioon rahoitusmarkkinoiden välityksellä syntyvä syrjäytysvaikutus yksityisen sektorin kehitykseen. Jatkossa olisi lisäksi noteerattava työmarkkinoiden kautta vaikuttava syrjäytysmekanismi.

Uusi vuosikymmen uusine työvoimapolitiittisine haasteineen vaikuttanee syvästi myös työmarkkinakäyttäytymiseen ja *tulopolitiikan* harjoittamismahdollisuuksiin. On hyvin luultavaa, että muutokset työvoimatilanteessa ohjaavat kehitystä automaattisesti nykyistä hajautetumpaan sopimismenettelyyn. Työmarkkinoiden toimivuuden kannalta tämä olisi todennäköisesti oikea suunta. Työmarkkinajärjestöjen ja valtiovallan olisi yhteistuumin tasoitettava tietä tälle kehitykselle. Vaikean työvoimapulan oloissa keskitetyt ratkaisut eivät näytä pystyvän turvaamaan talouden vakautta tai ne eivät ylipäätään onnistu kuten Ruotsin — ehkä jo Suomenkin — esimerkit osoittavat.

Suomessa omaksuttu yritysکوhtainen palkansaajarahastomalli saattaakin osoittautua arvokkaaksi innovaatioksi inflaatiopaineiden hillitsemisessä kireiden työvoimamarkkinoiden aikana. Kun lisäksi henkilöstön edustus yritysten hallinnossa nopeasti laajenee valmistumassa olevan lainsäädännön myötä, työmarkkinoiden pelisäännöt voivat muuttua merkittävästi 1990-luvulla. Tällä tavalla muutuvassa päätöksentekoympäristössä liitto- ja jopa yritysکوhtaiset palkkaratkaisut saattavat hyvinkin osoittautua keskitettyjä paremmiksi taloudellisen realismin ja inflaation hillitsemisen kannalta.